

ГАЛУЗЕВИЙ МЕНЕДЖМЕНТ

УДК 338.45:662.767:658.114.5(4)(477)(470+571)

Дмитрук Б. П.,
Гирник Л. В.¹

ПРОБЛЕМИ ТА НАПРЯМКИ УДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ ГАЗОТРАНСПОРТНОЮ СИСТЕМОЮ УКРАЇНИ

Проаналізовано проблеми та напрямки модернізації газотранспортної системи з метою стабільного забезпечення вітчизняних та зарубіжних споживачів природним газом. Запропонована модель створення міжнародного газового консорціуму та удосконалення системи управління газотранспортною системою з урахуванням інтересів всіх його учасників.

Ключові слова: газотранспортна система, газотранспортний консорціум, система управління, транзит, ціна на газ.

ВСТУП

Багаторічна історія становлення та розвитку нафтової і газової промисловості перетворила Україну у світового лідера з транзиту енергоносіїв.

Поставки природного газу з Росії та його транзит до інших країн Європи здійснюються відповідно до довгострокових контрактів між Національною акціонерною компанією «НафтогазУкраїни» і ВАТ «Газпром» щодо купівлі-продажу, а також обсягів і умов транзиту на період 2009–2019 рр. з урахуванням положень додаткових угод, підписаних між компаніями 21 квітня 2010 року.

У сучасних умовах нестабільні поставки газу до країн Європи і недовіра між партнерами надають особливої актуальності питанню створення міжнародного газотранспортного консорціуму, в основі якого будуть закладені принципи прозорості, ефективності та технічної надійності.

Враховуючи сучасний стан газотранспортної системи України та необхідність її модернізації, створення тристороннього консорціуму, що враховує інтереси як Росії, так і держав-членів ЄС, є найоптимальнішим варіантом вирішення цієї проблеми. На сьогодні питанню створення газотранспортного консорціуму та газових

¹ Рецензент – Губенко В. І., д. е. н., професор

відносин України з іншими країнами присвячено багато праць, досліджень і аналітичних оглядів вітчизняних науковців та експертів, зокрема: Алімова М., Бальцера А., Бурлаки Т., Донія О., Єрмолаєва А., Єрьомена А., Письменної Т., Редько А., Тарнавського В. та багатьох інших. Але кожна із сторін (Україна, Росія, ЄС) пропонує свої підходи до створення консорціуму і участі в управлінні газотранспортною системою. Тому складність та особливості створення консорціуму з максимальним урахуванням інтересів країн-споживачів потребують подальшого дослідження цієї проблеми, що дасть змогу підвищити ефективність використання газотранспортної системи України.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою дослідження є вивчення особливостей створення газотранспортного консорціуму за участі України, Росії та Європи, обґрунтування доцільності даного проекту, визначення його переваг для кожної країни-учасниці та удосконалення системи управління газотранспортною системою.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

За період багатомісячних переговорів України та Росії всі ініціативи Кабінету Міністрів про розрив або хоча б про зміну міждержавних угод і договорів між господарюючими суб'єктами – «Газпромом» і «Нафтогазом» – так і не увінчались успіхом. Навіть з урахуванням знижки в 100 доларів в обмін на 25 років додаткового перебування Чорноморського флоту Російської Федерації в Севастополі Україна змушена купувати газ за більш високими цінами, ніж європейські клієнти «Газпрому».

Необхідність прийняття бюджету на 2012 рік і відсутність позитивних результатів переговорів змусили Верховну Раду погодитися із запропонованою Кабінетом Міністрів ціною на газ, розрахованою за діючим контрактом – 416 дол. за 1000 м³. Переглянути її Росія готова лише отримавши доступ до української ГТС.

У процесі переговорів про зниження ціни на газ Росія вимагає певної компенсації, при цьому кожного разу все більшої. Спочатку вона готова була знизити ціну на газ, отримавши доступ до вітчизняної ГТС (50 %-ву частку в майбутньому газотранспортному консорціумі). Тепер, щоб отримати знижку, Україні пропонують приєднатися до Євразійської економічної співдружності (ЄвразЕС), денонсувати своє членство в Європейському економічному співтоваристві (ЄЕС) і договір про енергетичну хартію Європи. Але виконання цих умов абсолютно неприйнятне для України.

Вступ до євразійського об'єднання може стати першим кроком до інтеграції в не вигідний вітчизняній економіці Митний союз і суттєво ускладнити наше перебування в СОТ. Відмова від членства в ЄЕС ставить під сумнів угоду про асоціацію і енергетичну безпеку

країни, сприяє підвищенню конкуренції на європейському газовому ринку, встановлює для постачальників газу ряд обмежень, у тому числі забороняє їм володіти мережею. Відмовившись від цієї угоди, Україна зніме одну із головних перешкод – намагання Росією заволодіти українською газовою трубою.

Щоб убезпечити себе від повторення «білоруського сценарію», Україна шукає допомоги в Євросоюзі, запропонувавши йому участь у консорціумі. Але для того, щоб Європейський Союз погодився з цією пропозицією, українська влада змушена буде рахуватися з його умовами.

Ціна на газ для України на 2012 рік розраховувалась за формулою, закладеною в діючих контрактах. Прем'єр-міністр М. Азаров намагається демонструвати оптимістичні перспективи. На його думку, навіть ціна 2010 р. – 440 дол. – не стала перешкодою для розвитку українських підприємств. Не бачить ніякої трагедії в цій ситуації і віце-прем'єр А. Ключев [1]. Але ціна, за якою змушена буде платити Україна за газ, може виявитися для вітчизняної економіки невідомою.

За прогнозами головного економіста Dragon Capital О. Белан, за існуючого газового контракту дефіцит поточного рахунку в 2012 р. становитиме 11 млрд дол., або 5,8 % ВВП. Якщо ситуація на зовнішніх боргових і товарних ринках у другій половині року покращиться, тоді можна розраховувати на надходження капіталу, який частково перекриє дефіцит поточного рахунку. Але, на її думку, сальдо платіжного балансу буде негативним і становитиме близько 6 млрд дол. [2].

У цій ситуації затягування часу переговорів сприяє росіянам: вони зайняли позицію вичікування, поки Україна не зможе розраховуватися за газ, що постачається, і буде готова виконати будь-які умови заради порятунку країни від колапсу. Такий сценарій росіяни реалізують в Білорусії, яка вже повністю втратила контроль над власною ГТС за 20 %-ву знижку на газ, оскільки не в змозі платити за нього ціну, встановлену «Газпромом». Політика, яку проводить українська влада, може привести Україну до аналогічної ситуації. Щоб розмовляти з Росією на рівних, Україні необхідно шукати союзників. І таким союзником може стати Європейський Союз.

Європейці теж зацікавлені в стабільних газових взаємовідносинах України і Росії. На сьогоднішній день українська ГТС залишається найважливішим напрямком поставки газу європейським споживачам. Українська газотранспортна система може пропускати більше 100 млрд м³ газу на рік. Тоді як пропускна потужність введеного недавно в експлуатацію альтернативного українському газопроводу «Північний потік» складає лише 27,5 млрд м³.

Не менш важливим для ЄС є виконання Україною зобов'язань в рамках Європейської енергетичної хартії, яка передбачає диверсифікацію доступу до транзитних потужностей. 7 вересня 2011 р. було оприлюднене повідомлення Європейської комісії відносно безпечності енергопостачання, де вказано, що енергетичний ринок ЄС залежить від вільних і транспарентних енергетичних сусідніх держав, за відсутності яких Євросоюз стає уразливим до політичної і цінової нестабільності [3]. У зв'язку з цим Європейська Комісія висловила готовність надавати конкретну допомогу в реформуванні енергетичних ринків держав-сусідів ЄС. А розподіл різних напрямків газового бізнесу в Україні (заборона одній компанії займатися одночасно видобутком, транзитом і дистрибуцією газу прописана в директивах ЄС) не дозволить «Газпрому» монополізувати ці напрямки.

Україна пропонує Євросоюзу співпрацю в рамках створення консорціуму по спільному управлінню газотранспортною системою. Модернізація трубопроводу потребує інвестицій в сумі 3,2 млрд дол. [4]).

Президент В. Янукович 29 лютого 2012 р. дав доручення Кабінету Міністрів активізувати роботу з підготовки і реалізації проектів модернізації газотранспортної системи України за підтримки Європейського Союзу і міжнародних фінансових організацій.

У грудні 2011 р. Євросоюз заявив про готовність підтримувати модернізацію української ГТС. ЄБРР і Європейський інвестиційний банк також готові співпрацювати з «Нафтогазом України» в модернізації ГТС, але лише за умови проведення реальних реформ газового ринку [5]. Це об'єднання урівноважило б баланс сил між всіма трьома сторонами газових відносин в Європі: постачальником, транзитером і споживачем газу (рис. 1).

Інтереси України, Росії та Євросоюзу органічно співпадають. Для України консорціум може стати гарантією по заповненню газопроводів російським транзитним газом, а для росіян – гарантією збуту по надійним каналам.

На відміну від балтійських країн (Латвії, Литви і Естонії), де трьохсторонні консорціуми з управління ГТС створені і функціонують ефективно (ЄС виступає лише в ролі спостерігача, тому що «Газпром» вирішує всі питання безпосередньо з кожною країною), Україна в запропонованій моделі може мати цілком реальний вплив на ситуацію, оскільки залишається ключовим транзитером газу до Європи.

На трьохсторонні умови створення консорціуму може погодитись і Росія, оскільки таке об'єднання – єдина на сьогодні можливість для «Газпрому» впливати на стабільність транзиту свого газу до Європи, а в майбутньому отримати доступ до українського внутрішнього ринку.

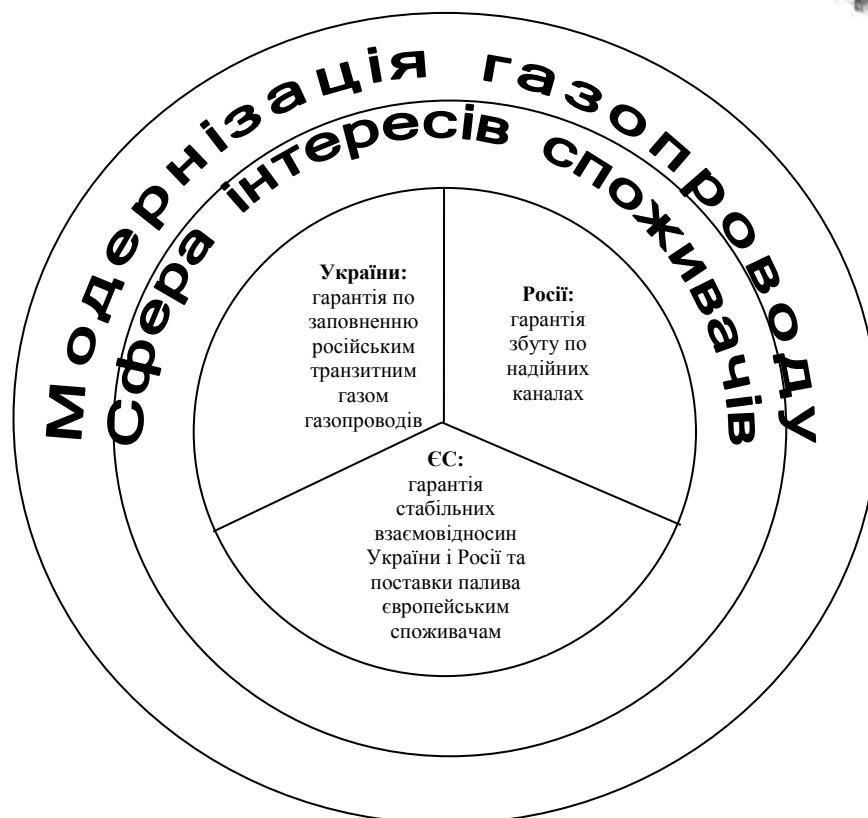

Рис. 1. Модель створення консорціуму управління газотранспортною системою за участі України, Росії та Європейського Союзу

Джерело: власна розробка авторів

Для ЄС Україна важлива як країна-транзитер російського газу. Через Україну до країн Євросоюзу надходить близько 75 % всього російського газу (табл. 1). Це є головним стимулом для ЄС, щоб взяти участь у переговорах. Крім того, участь у сьогоднішніх українсько-російських газових переговорах – це моральний борг ЄС. У 2009 р. Україна підписала дуже не вигідний для себе контракт на поставку російського газу, в тому числі і під тиском ЄС, щоб забезпечити його поставки європейським споживачам.

Таблиця 1

**Обсяги транзиту російського газу по території України
в 2005–2011 рр., млрд м³**

Напрямки	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.
Європа	121,5	113,8	112,1	116,9	92,8	95,4	101,1
СНД	14,9	14,7	3,1	2,7	3,0	3,2	3,1
Всього	136,4	128,5	115,2	119,6	95,8	98,6	104,2

За даними ДК «Укртрансгаз»

Якщо українська влада дійсно хоче залучити до переговорів з Росією Європу в якості посередника, то для цього необхідно виконати всі висунуті ЄС вимоги в частині реформування енергетики. Український газовий ринок непрозорий, і управління ним здійснює декілька олігархів.

Україна не робить реальних і зважених кроків для зменшення своєї залежності від російського газу. Країна, яка володіє 4 % світових запасів вугілля [6], може і повинна збільшити його частку в своєму енергетичному балансі. Крім того, не проводиться реальна робота в напрямку збільшення енергоефективності, не розвивається власний видобуток газу.

Одним із аргументів на користь того, що ЄС втрутиться в сьогоднішні газові переговори між Україною і Росією, є той факт, що ціною дешевого газу для України може стати відмова від участі в Європейській енергетичній співдружності і від імплементації в Україні європейських норм в енергетичному законодавстві. ЄС не піде на відкритий конфлікт з Росією поза своїх кордонів. Підтвердженням цього є доля меморандуму про реконструкцію української ГТС, підписаного ЄС і Україною в 2009 р. Ця ініціатива не отримала подальшого розвитку через те, що Росія виступила з активними протестами.

Кінцева дата імплементації всього обсягу норм – 2015 рік. Проте проблема у випадку з Україною полягає в тому, що нормативна база може бути сучасною, але її застосування нівелює будь-які правильні норми. Україна вже декілька років є членом СОТ, але в країні систематично порушуються норми цієї організації [6].

У 2011 р. обсяги постачання газу «Газпромом» у країни Європи зросли порівняно з 2010 р. (табл. 2). Проте в лютому 2012 р. «Газпром» обмежив поставки газу із Російської Федерації до деяких країн ЄС. Зменшення обсягів поставок пояснюють сильними морозами в Росії і різким зростанням внутрішнього споживання. Але зниження обсягів поставок не було катастрофічним. Багато країн ЄС мають власні газосховища або інтерконнекти з іншими газопроводами і можуть, у випадку необхідності, перекидати нестачу. Основна проблема полягає в тому, що «Газпром» систематично недофінансовує розробку нових родовищ, і якраз це і є головною причиною недопоставок газу в ЄС.

Враховуючи цей факт, країни, які залежать від поставок газу із Росії, вживають заходів зі зниження цієї залежності. Польща буде термінал для прийняття скрапленого газу в Свіноуйсьце, неподалік від Щеціна (на півночі країни). Держави Вишеградської четвірки (Польща, Чехія, Словенія і Угорщина) ініціювали створення центрально-європейського газового коридору (об'єднаної газотранспортної системи). До цього проекту приєдналися країни Балтії, а також Болгарія і Румунія [6].

Таблиця 2

Експорт газу «Газпромом» у країни Європи в 2010–2011 рр., млрд м³

Регіон	2010 р.	2011 р.	Зміни, %
<i>Західна Європа</i>	98,73	112,03	13,5
в тому числі:			
Німеччина	33,99	34,02	0,1
Туреччина	18,01	25,99	44,3
Італія	13,05	17,08	30,8
Франція	9,81	9,53	-2,9
Великобританія	6,79	8,16	20,2
Австрія	5,59	5,43	-2,9
Фінляндія	4,78	4,19	-12,3
Голландія	4,28	4,37	2,1
Греція	0,30	0,31	2,0
Швейцарія	0,30	0,31	2,0
<i>Центральна і східна Європа</i>	39,87	37,95	-4,8
в тому числі:			
Польща	9,93	10,25	3,2
Чехія	8,57	7,59	-11,4
Угорщина	6,94	6,26	-9,8
Словакія	5,78	5,89	1,9
Болгарія	2,65	2,81	6,0
Румунія	2,27	2,82	24,2
Сербія	1,76	1,39	-21,0
Хорватія	1,11	-	-100,0
Словенія	0,51	0,53	3,9
Боснія і Герцеговина	0,24	0,28	12,9
Македонія	0,11	0,13	17,1
<i>Європа в цілому</i>	138,60	149,98	8,2

За даними ВАТ «Газпром»

«Газпром» має намір оскаржувати в суді положення третього енергетичного пакета, які дозволяють доступ до газотрубопроводів третім країнам – компаніям, що не володіють ними. Він намагатиметься виторгувати для себе деякі поступки у використанні норм третього енергетичного пакета, посилаючись на особливі обставини. Проте, на наш погляд, ця стратегія не матиме успіху. Справа в тому, що регламенти ЄС можуть розроблятися довго і передбачати певний перехідний період, але вся логіка так званих *acquis communautaire* (загальних законодавчих норм ЄС) передбачає, що з часом вони лише посилюються і виключень стає все менше.

З іншого боку, створення газотранспортного консорціуму в найближчі місяці неможливо з ряду об'єктивних причин. Щоб ця угода стала реальністю, необхідно буде внести серйозні зміни в законодавство України.

Заслужують на увагу, на наш погляд, пропозиції директора Національного інституту стратегічних досліджень А. Єрмолаєва, який вважає, що необхідно абстрагуватися від інформаційної кон'юнктури і прагматично переглянути стратегічні перспективи України. На його думку, недоцільно обмежувати транзитні можливості України. Навпаки – їх необхідно розвивати. Ідея міжнародного консорціуму є перспективною. Альтернативні шляхи вимагають величезних капіталовкладень і часто створюють напругу у відносинах різних країн, у тому числі країн ЄС. «Оптимальний український варіант – максимальне використання існуючої ГТС. Він виглядає і економічно оптимальним, і геополітично розумним» [7].

Сьогодні в енергетичній стратегії України як стратегічний орієнтир зафіксована перспектива енергозбереження і скорочення обсягів поставок імпортного газу. В найближчі роки видобуток українського газу буде збільшуватися, використовуватимуться нові енергоносії, активно впроваджуватимуться енергозберігаючі технології. Якраз з цих позицій Україна і веде зараз переговори про поставку російського газу за збалансованою ціною. У відносинах російських виробників з європейськими споживачами ціна на газ інколи виглядає незбалансованою, часто завищеною. Тому були випадки її оскарження в судах (табл. 3).

Таблиця 3

Європейські компанії, які ініціювали перегляд умов поставки газу російським «Газпромом»

№ п/п	Країни та компанії, що ініціювали перегляд умов поставки газу	Період ініціювання перегляду поставок газу
1	2	3
1.	Домовленості про перегляд формул поставки газу і прив'язки їх до спотових цін, досягнуті з WIEN (Німеччина), GDF Suez (Франція), FRD, Eni, Sinergy Italiane (всі – Італія), EGL (Румунія), GWN Gashandel Econgaz (обидві – Австрія) і Gasterra (Голландія)	Грудень 2010 р.
2.	Edison (Італія) подала до Стокгольмського арбітражу позов до «Газпрому» з вимогою знизити ціну в зв'язку з падінням ціни на спотовому ринку. Конфлікт був вичерпаний в липні 2011 р. «Газпром» погодився надати компанії знижку. Об'єм втрат «Газпромом» оцінюється в сумі 200 млн євро	Листопад 2010 р.
3.	Е. ON Ruhrgas і Wingas (Німеччина) домоглися перегляду контрактів, довівши спотову складову у формулі ціноутворення до 16 %. Для GDF Suez (Франція) і GWN Gashandel і Econ Gas (обидві – Австрія) спотова складова була включена в контракт.	Березень 2011 р.

Продовження табл. 1

1	2	3
4.	Знижені ціни на газ і контрактні обсяги поставок для корпорації ДЕРА (Греція) (прив'язка вартості палива до спотових цін).	Серпень 2011 р.
5.	З вимогою знизити ціни на газ до «Газпрому» звернулась турецька компанія. Переговори завершилися в січні 2012 р., розмір ціни не розголошується.	Серпень 2011 р.
6.	Е. ON Ruhrgas і RWE Transgas (Німеччина) подала два незалежних позови до Стокгольмського арбітражу проти «Газпрому» з метою знизити ціну на газ.	Серпень 2011 р.
7.	VNG (Німеччина) домоглася знижки на газ, наполягаючи на тому, що у формулі розрахунку враховувалася спотова ціна.	Жовтень 2011 р.
8.	PGNiG (Польща) подала до Стокгольмського арбітражу позов про перегляд ціни на газ.	Листопад 2011 р.
9.	Wingas (Німеччина), GDF Suez (Франція), Sinegrgie Italiane (Італія), SPP (Словенія), Econgас (Австрія), які разом забезпечують близько 25 % поставок російського газу до Європи, домоглися знижок.	Грудень 2011 р.

Джерело: [8]

Зокрема, через суди добилися зниження ціни на російський газ компанії Німеччини, Франції, Словенії, Австрії та інших країн. Лише на поставках компаніям цих країн оціночні втрати «Газпрому» становлять 2 млрд дол. [8]. Україна в газових питаннях веде себе коректно і намагається запропонувати такий варіант вирішення проблеми, який диктує сьогоднішня ситуація і перспективи розвитку енергетичної галузі. Цієї стратегії наша країна буде дотримуватися і в 2012 році. За оптимістичними прогнозами А. Єрмолаєва, ситуація і кон'юнктура, що постійно змінюється, та розуміння росіянами необхідності врівноваження ситуації цілком можуть привести до укладання нової газової угоди вже в 2012 р. [7]. При цьому в ній буде закладена економічно обґрунтована ціна і враховані середньо- і довгострокові перспективні плани України щодо зниження обсягів споживання газу.

Поки консорціум не запрацює, поки російський «Газпром» не стане співвласником проекту і не ввійде в систему управління ним, ніяких знижок в ціні на газ не слід очікувати.

ВИСНОВКИ

Ставши основним гравцем газового консорціуму, Україна могла б отримати деякі переваги.

1. Розподіл напрямків українського газового бізнесу не дозволить «Газпрому» монополізувати важливий для України енергетичний сектор ключового розвитку економіки і надзвичайно чутливий сегмент соціальної сфери.

2. У випадку виникнення певних спірних питань чи проблем між постачальниками і споживачами, балансуючи між їх інтересами, можна зменшити тиск однієї із сторін і компенсувати позицію іншої сторони.

3. Замість одного джерела фінансування процесу модернізації ГТС в інвестиціях в сумі 3,2 млрд дол. Україна цілком могла б розраховувати на грошові потоки Росії, ЄС і, власне, – України.

4. Подальші українсько-російські переговори за участі третьої зацікавленої сторони – ЄС – будуть однією із ключових тем для обговорення, що дозволить вдосконалити систему управління газотранспортним консорціумом в інтересах усіх зацікавлених сторін.

5. Створення міжнародного газового консорціуму є перспективним і оптимальним напрямком вдосконалення управління газотранспортною системою за умови її модернізації, гарантією стабільного забезпечення українських і європейських споживачів газом, а зміна кон'юнктури та розуміння росіянами необхідності врівноваження ситуації на газовому ринку створить передумови для укладання нової взаємовигідної угоди вже в 2012 році, що слугуватиме основою для подальших досліджень.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Редько А. В Європу за дешевим газом / А. Редько // Деловая столица. – 2011. – № 51-52. – С. 6.
2. Письменна Т. Уряд організував кредитне рабство : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://news.finance.ua/ua/~2/0/all/2011/12/21/263335/printable>.
3. Алімов М. Як їм облаштували монополію / М. Алімов // Дзеркало тижня. Україна. – 2011. – № 45.
4. Найняті «Нафтогазом» британські аудитори оцінили модернізацію української ГТС у 3,2 млрд дол. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://news.dt.ua/ECONOMICS/naynyati_naftogazom_britanski_auditori_otsinili_modernizatsiyu_ukrayinskoyi_gts_u_3,2_mlrld-88724.html.
5. Модернізація ГТС за підтримки ЄС // Зеркало недели. – 2012. – 3 марта. – С. 9.
6. Бальцер А. О перспективах трехстороннего газового консорциума / А. Бальцер // Деловая столица. – 2012. - № 6. – С. 5.
7. Кизим Н. Потеплевший разговор / Н. Кизим // Аргументы и факты в Украине. – 2012. – № 9. – С. 4.
8. Свиридюк А. Сдать трубу или замерзнуть / А. Свиридюк, Е. Прищепка // Деловая столица. – 2012. – № 6. – С. 2-3.

Дата надходження до редакції – 14.03.2012 р.